

Гільтайчук Валентина Миколаївна,
судовий експерт сектору досліджень у сфері
інформаційних технологій Закарпатського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України

ПРИНЦИПИ НАЙМЕНШОЇ ПСИХОТРАВМАТИЗАЦІЇ ДИТИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЗА ЇЇ УЧАСТЮ СЛІДЧИХ ДІЙ

Насильство та жорстоке поводження з дітьми стає дедалі більш поширеним явищем у світі та Україні. Його наслідки мають руйнівний вплив на дітей, загрожують їхньому життю та фізичному здоров'ю, а також емоційному самопочуттю та перспективам у майбутньому. Всупереч поширеній думці, кривдниками не завжди є незнайомці, а часто це – родичі й люди, яких дитина знає і яким довіряє. Діти часто соромляться, або бояться розповісти про те, що з них знущаються. Основними причинами незвернення дітей до правоохоронних органів вважають страх помсти кривдника, сором перед оточенням, небажання втратити сім'ю, зневіра в можливостях захисту, небажання згадувати та говорити про травмуючі події, а іноді діти просто не знають іншого ставлення до себе, а тому, вважають його нормою.

Таким чином, діти стають учасниками проваджень у різних ситуаціях: вони можуть стати жертвою, чи свідком кримінального діяння. Особливості порядку кримінального провадження щодо неповнолітніх пов'язані передусім з особливостями суб'єкта кримінального правопорушення. Фізичний, розумовий і психічний розвиток неповнолітніх обумовлює нестійкість їх характеру, незрілість мислення, схильність до наслідування поведінки старших за них і дорослих осіб, бажання показати себе самостійним і намагання звільнитися від контролю та опіки з боку батьків, вихователів, низька самоповага, неадекватна самооцінка, недостатній життєвий досвід та інші подібні риси, а також неможливість повною мірою самостійно захищати свої права та законні інтереси.

Протягом останнього десятиліття проводилися наукові дослідження на тему дітей-свідків, надійності і достовірності їхніх свідчень. Їх результати зводяться до одного дуже важливого висновку: діти можуть буди надійними свідками, але за однієї умови – дитину потрібно опитувати професійно і з дружнім до дитини ставленням [1, с. 3].

Слідчі дії є травматичним та стресовим досвідом для неповнолітніх осіб, особливо для дітей у складних життєвих обставинах, або які постраждали внаслідок насильницьких дій. Діти, які стали учасниками провадження, переживають напруження, тривогу, страх, почуття вини та сорому і, як правило, не розуміють його мету, не знають юридичних термінів і своїх прав у провадженні, їх лякає незнайома ситуація та люди. Умови і характер провадження впливають на свідчення дітей, а тому дуже важливим стає планування і підготовка до бесіди з дитиною для того, щоб отримати достовірні

відомості, необхідні для розслідування злочину і недопущення повторного травмування дитини.

Обов'язок держави – максимально захистити дитину під час розгляду справи, не допустити її повторного травмування. Наразі в Україні недостатньо унормована спеціальна процедура проведення допиту/опитування дитини в суді та під час досудового слідства з урахуванням кращих міжнародних практик.

Тому, одним з пріоритетів Національного плану дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 року є створення системи правосуддя, дружнього до дитини. В контексті дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав дітей важливе значення має гуманізація судових процесів щодо дітей, які перебувають в контакт з законом.

З метою гуманізації ставлення правової системи до дитини Міністерство юстиції спільно з Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх запропонувало проєкт закону «Про правосуддя, дружнє до дитини». Така назва була обрана з урахуванням одного із міжнародних документів, положення яких покладено в основу законопроєкту – а саме, Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. Головною метою законопроєкту є створення умов для забезпечення законності, обґрунтованості та ефективності кожного рішення щодо дитини, яка перебуває у конфлікті із законом, а також захисту прав дітей-потерпілих та дітей-свідків.

Законопроєкт містить фундаментальні норми про принципи діяльності правової системи щодо неповнолітніх у контакт з законом. У тому числі, створення умов для опитування дітей, види альтернативних позасудових заходів щодо дітей різних категорій [2].

Рада Європи ухвалила керівні принципи про правосуддя, дружнього до дітей, для того, щоб правосуддя завжди було доброзичливим до дітей, для захисту дітей і молоді від вторинної віктимізації з боку системи правосуддя, зокрема, шляхом заохочення використання холістичного підходу до дитини, заснованого на узгоджених міждисциплінарних методах роботи.

Серед основних постулатів Керівних принципів – забезпечення найкращих інтересів дитини, право на участь, повага до гідності дитини, відмова від дискримінації, захист та верховенство права.

Принцип найкращих інтересів дитини, закріплений у ст. 3 Конвенції про права дитини, є основоположним міжнародно-правовим стандартом для усіх відносин дитини з державними органами.

Як процесуальна норма, принцип найкращих інтересів дитини означає, що процес прийняття рішення має включати оцінку можливого впливу (позитивного або негативного) на відповідну дитину або групу дітей. У зв'язку з цим, правозастосовним органам слід пояснювати, яким чином прийняте рішення забезпечує реалізацію

цього права, тобто, що саме було визнано таким, що відповідає найкращим інтересам дитини; які критерії були покладені в його основу; а також, яке значення надано інтересам дитини порівняно з іншими міркуваннями, зокрема, мотивами загального порядку або обставинами конкретної справи [4, с. 20].

Відповідно до Методичних рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи про правосуддя, доброзичливе до дитини, найкращі інтереси дитини повинні враховуватися у якості головного критерію під час вирішення усіх процесуальних питань, що впливають на дитину. При цьому під час визначення конкретних найкращих інтересів дитини слід враховувати широке коло інтересів, включаючи фізичне та психологічне благополуччя дитини.

Принцип ефективної участі неповнолітнього у провадженні є важливим не тільки тому, що він забезпечує дотримання права дитини бути почутою та відсутність дискримінації за віковою ознакою, але й тому, що він забезпечує дотримання принципу верховенства права в судовому процесі та сприяє розкриттю істини у справі.

Принцип гідності полягає в тому, що у будь-якому судовому процесі або при розгляді будь-якої справи ставлення до дітей має бути уважним, чутливим, справедливим і поважним. Особлива увага має приділятися особистій ситуації, здоров'ю і специфічним потребам з повною повагою до фізичної та психологічної цілісності дитини. Необхідно забезпечити таке ставлення до всіх дітей, незалежно від того яким чином з ними встановлено контакт у судових або позасудових процесах, або інших заходах втручання і незалежно від їхнього законного статусу та якості, у якій діти беруть участь у процесі або справі. Каткування дітей, жорстока поведінка або принижуюче ставлення до дітей та покарання дітей неприпустимо.

До всіх процесуальних дій, у яких беруть участь діти, має застосовуватись принцип невідкладності задля отримання швидкої відповіді і якнайкращого захисту інтересів дитини з повагою принципу верховенства права. Так, проведення своєчасного опитування/допиту допоможе мінімізувати кількість опитувань дитини у майбутньому, зафіксувати покази дитини у передбачений законодавством строк та надасть можливість розпочати проведення з дитиною дій щодо її реабілітації.

Керівні принципи є не лише декларацією принципів, а й прагнуть бути практичним керівництвом з упровадження та просування погоджених на міжнародному рівні й обов'язкових стандартів. У цьому документі Ради Європи достатньо конкретно вказано, яким чином має здійснюватись правосуддя, щоб повторно не травмувати психіку дітей, що вже були скривджені, яким чином має бути забезпечено безпеку дітей – жертв та/або свідків злочинів, вимоги до професіоналізму спеціалістів, які працюють із такими дітьми тощо.

Неодноразові допити, оточення та процедури, що залякують, дискримінація – безліч подібних дій збільшують біль і травми дітей,

які вже знаходяться у великій біді та потребують захисту. Особливо небезпечними з точки зору тривалості негативних наслідків на психіку дитини і непередбачуваних аспектів впливу на подальшу долю особи є злочини, пов'язані із сексуальним насильством і сексуальним розбещенням дітей. Зростання кількості злочинів проти дітей на сексуальній основі, нажал, має стійку тенденцію.

При розгляді справ, що стосуються сексуального насильства над дитиною, увага правоохоронних органів більшою мірою зосереджена на доведенні злочину і покаранні. У той же час інтереси потерпілої дитини часто залишаються без уваги.

Керівні принципи містять певні стандарти поведінки із дітьми – жертвами та свідками злочинів. Так, зокрема, підрозділ «Свідчення та заяви дітей» містить положення, що вказують, що опитування дітей з метою отримання інформації та доказів по справі має бути проведено спеціально навченим фахівцем. Саме в ньому йдеться про оптимальний процес та умови опитування дітей – свідків та жертв.

Коли діти вступають в контакт із законом в якості потерпілих, свідків, позивачів, або в конфлікт, як правопорушники, однаково важливо, щоб вони зустрілися із системою, яка розуміє і поважає їхні права. Правосуддя, дружнє до дитини, підтримує ідею про те, що система правоохоронних органів є потужним інструментом у формуванні життя дітей, і в той же час визнає факт, що контакт з цією системою найчастіше є не засобом правового захисту, а джерелом додаткової травми для дитини. Повага до принципів правосуддя, дружнього до дитини, не лише усуне травматичний досвід, з яким діти стикаються в правовій системі, а й також сприятиме більшій повазі їхніх прав, надаючи дітям повний доступ до правосуддя та можливість повідомляти про факти порушення їхніх прав [1, с. 9].

Прийняття керівних принципів правосуддя, дружнього до дітей, є значним кроком уперед. Однак, завдання буде виконане лише тоді, коли зміни можна буде спостерігати на практиці [3, с. 9].

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Клименко, 2015. 114 с.
2. Законопроект «Правосуддя дружнє до дитини»: стаття. 2020. URL: <https://rubryka.com/article/pravosuddya-druzhnye-do-dytyny/>.
3. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя дружнього до дітей: Монографія. Рада Європи, жовтень 2013. 94 с. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.
4. Особливості здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх: Навч. метод. посіб. / за заг. ред. В. Щепоткіної, Т. Слуцької, 2017. 177 с. URL: <https://u.to/QUSgGA>.